

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-19>

УДК 330.567.22

Лозиченко Олександр Миколайовичкандидат економічних наук, докторант,
Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4623-4227>**Oleksandr Lozychenko**HE "Academician Yuriy Bugay International Scientific
and Technical University"**ЕКОНОМІЧНА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ:
СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ****ECONOMIC BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS:
ESSENCE AND FEATURES OF FORMATION**

Анотація. У статті розглянуто теоретичні положення формування та трансформації економічної поведінки домогосподарств. Це реалізовано через конкретизацію сутності категорій «поведінка», «економічна поведінка». Детальний розгляд поведінки як міждисциплінарного поняття дозволило з'ясувати особливості формування поведінки домогосподарств у соціальних системах. Пізнання сутності економічної поведінки було реалізовано через вивчення вже наявних у науковій літературі підходів до трактування цієї дефініції. У статті вагома увага приділена уточненню особливостей формування економічної поведінки в господарських системах. При цьому детальніше розглянуто сутність економічної поведінки домогосподарств, що реалізовано на основі аналізу наявних концепцій щодо її трактування. Також було виокремлено особливості формування та трансформації економічної поведінки домогосподарств.

Ключові слова: поведінка, економічна поведінка, домогосподарство, економічна система, економічна поведінка домогосподарства.

Summary. Rational economic behavior of households is an important condition for ensuring stable economic development of the country. These economic entities play an important role in the development of a significant number of spheres and branches of the national economy, forming appropriate models of their own behavior. Historical experience of the developed countries shows that households can form irrational models of their own economic behavior, which can lead to deep crisis situations in the functioning of the entire system of the national economy. However, despite the available significant number of scientific papers that analyze the issues of the economic behavior of households, their content, specific features of formation and changes in various conditions of the national economy functioning, there is a need to deepen knowledge about the change in this behavior, which is caused by rather radical transformations of the external environment in which the households operate, a gradual change in the interaction between them. In the article, theoretical provisions of formation and transformation of the economic behavior of households are considered. This is implemented through specifying the essence of such categories as "behavior" and "economic behavior". The detailed consideration of the behavior as an interdisciplinary concept allowed us to find out the features of formation of the household behavior in social systems. Knowledge of the economic behavior essence is implemented through the study of approaches to the interpretation of this definition already available in the scientific literature. In the article, a considerable attention is paid to clarifying the features of formation of the economic behavior in economic systems. At the same time, the essence of the economic behavior of households is considered in more detail, which is also implemented based on the analysis of existing concepts regarding its interpretation. As a result, the economic behavior of households is proposed to be considered as a set of actions that these business entities carry out in the economic activity, namely, production, distribution, consumption and exchange, achieving the set economic goals and satisfying their own economic needs. The features of formation and transformation of the economic behavior of households are also highlighted.

Keywords: behavior, economic behavior, household, economic system, economic behavior of households.

Постановка проблеми. Раціональна економічна поведінка домогосподарств є важливою умовою забезпечення стабільного економічного розвитку країни. Ці економічні суб'єкти відіграють важливу роль у розвитку значної кількості сфер та

галузей національного господарства, формуючи відповідні моделі власної поведінки. Історичний досвід розвинутих країн засвідчує, що домогосподарства мають здатність формувати нераціональні моделі власної економічної поведінки, що може

призводити до глибоких кризових ситуацій у функціонуванні всієї системи національної економіки. Особливо це спостерігається у функціонуванні фінансової системи, де роль цих суб'єктів господарювання є визначальною в розвитку банківських та небанківських установ. Відповідно питання теоретичного обґрунтування сутності економічної поведінки домогосподарств є важливими для розвитку економічної науки, розуміння реальних процесів, які відбуваються в їхньому розвитку, аналізу впливу цих суб'єктів господарювання на функціонування і розбудову національного господарства. Зазначене зумовлює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна поведінка суб'єктів господарювання сьогодні перебуває в центрі вивчення багатьох науковців. Значна кількість наукових праць присвячена вивченню економічної поведінки суб'єктів підприємницької діяльності в різних сферах національного господарства, її зміни в результаті впливу ендегенних та екзогенних чинників. Загалом до авторів, які досліджують поведінкові аспекти економічної діяльності основних суб'єктів господарювання, належать такі: О. Бондаренко, О. В. Варганова, Л. І. Верховод, Ю. Е. Губені, В. О. Зубенко, В. В. Зянько, Г. В. Капленко, Н. П. Карачина, І. М. Козлова, О. В. Мороз, В. М. Проценко, А. В. Толстова, Н. В. Шибаєва.

Питання обґрунтування сутності та особливостей формування і трансформації економічної поведінки домогосподарств сьогодні активно вивчаються такими науковцями: В. Ю. Дорош, Т. О. Єфременко, Р. Іванов, Г. Г. Катаранчук, К. О. Удачина, К. С. Чепель.

Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт, у яких аналізуються питання економічної поведінки домогосподарств, її зміст, специфічні риси формування та зміни в різних умовах функціонування національної економіки, є потреба в поглибленні знань про зміну такої поведінки, що зумовлено досить радикальними трансформаціями зовнішнього середовища, у якому функціонують домогосподарства, поступовою трансформації механізму взаємодії між економічними суб'єктами в результаті активного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у суспільстві та їх проникненням у всі напрями його функціонування.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування сутності економічної поведінки домогосподарств та конкретизація особливостей її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнемо дослідження з конкретизації сутності економічної поведінки домогосподарств. Це реалізуємо через вивчення змісту категорії «поведінка» та розгляду сформованих у наукових працях підходів до трактування сутності дефініції «економічна поведінка».

Отже, категорія «поведінка» є універсальною та використовується в багатьох науках, у яких

вивчаються поведінкові аспекти діяльності фізичних осіб, окремих домогосподарств у різних соціальних системах. У наукових роботах також часто в економічній сфері трапляються праці, у яких вивчаються поведінкові аспекти функціонування окремих підприємницьких структур, суб'єктів підприємницької діяльності різних типів.

Т. З. Гарасимів зауважує, що «поведінка відображає процес соціалізації людини, передбачаючи адаптацію до соціального середовища з огляду на індивідуальні особливості особи» [3, с. 232]. О. О. Омельчук стверджує, що «поведінка людини – це зовнішньооб'єктивований вияв особистісних цінностей людини, які ґрунтуються на домінуючих у суспільстві соціальних цінностях та інтеріоризовані людиною у процесі соціалізації» [13, с. 8].

У свою чергу А. В. Лякішева констатує, що «поведінка – це вчинки, які можна спостерігати, дії індивідів, їхня певна послідовність, що так чи інакше зачіпають інтереси інших людей, груп, усього суспільства» [12, с. 24].

Таким чином, поведінка є об'єктивно притаманною кожній людині послідовність дій у тій або іншій сфері її існування, які здійснюються в результаті прийняття рішень і під впливом значної кількості різних чинників, серед яких особисті фактори відіграють ключову роль.

В економічній сфері поведінка господарюючих суб'єктів є, з одного боку, наслідком тих процесів, які відбувається в межах національного господарства, та окремих його сфер і галузей, а з іншого – причинами нових змін у роботі суб'єктів підприємницької діяльності, подальшого функціонування загалом національної економіки.

Досліджувати сутність та специфічні риси економічної поведінки дуже складно, враховуючи значну кількість суб'єктів господарювання, наявність значної кількості відмінних між ними рис, специфіку їхньої господарської діяльності. Загалом економічна поведінка є складним об'єктом для вивчення, оскільки має складну структуру та велику кількість компонентів, які в сукупності визначають тип моделі такої поведінки для певного економічного суб'єкта у визначений період. Економічна поведінка враховує у своїй структурі споживчий, фінансовий, інноваційний типи поведінки. Склад частин, які визначають зміст економічної поведінки, також залежить від суб'єкта, поведінка якого аналізується, від галузі, сфери, у якій він здійснює свою діяльність.

У науковій літературі сьогодні є значна кількість наукових робіт, у яких аналізується сутність економічної поведінки, розглядаються її види та специфічні риси формування. На рис. 1 представлено окремі наукові підходи до розгляду змісту окресленої категорії.

Аналізуючи інформацію рис. 1, можна констатувати наявність значної кількості наукових робіт з розгляду сутності економічної поведінки. Проте,

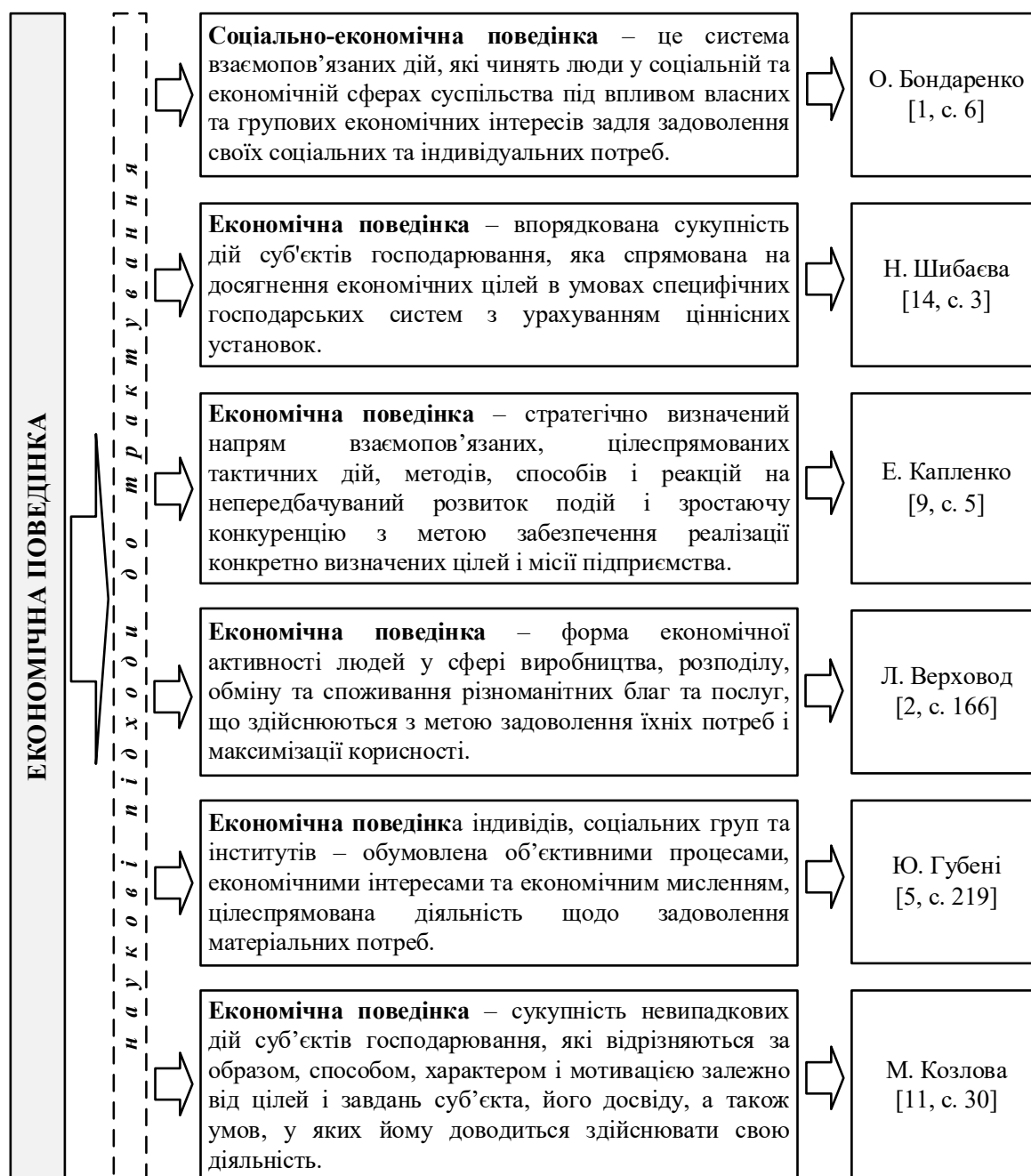

Рисунок 1 – Наукові підходи до розгляду сутності категорії «економічна поведінка»

Джерело: систематизовано автором

беззаперечно, всі окреслені концепції констатують суб’єктність економічної поведінки, направленість її на задоволення насамперед цілей, складність формування, яка зумовлена саме індивідуальними рисами агентів, котрі приймають рішення про подальші свої дії в межах основних господарських процесів: виробництва, розподілу, обміну та споживання.

Різним суб’єктам господарювання притаманні різні моделі економічної поведінки, структура якої, попри сталість основних її компонентів (фінансова, споживча і т. ін.), також може змінюватися залежно від особливостей господарської діяльності таких суб’єктів. Розглянемо деталь-

ніше сутність економічної поведінки домогосподарств. Представимо декілька наукових підходів до розгляду її змісту, а саме:

1) економічна поведінка домогосподарств як суб’єктів ринкових відносин – це зумовлена низкою економічних, політичних, соціальних, психологічних, культурних, ціннісних та інших чинників упорядкована сукупність соціально-економічних дій, пов’язаних із суб’єктивно-оптимізаційним використанням домогосподарствами обмежених матеріальних, фінансових і людських ресурсів, спрямованим на отримання максимальної економічної вигоди, зростання добробуту та забезпечення сталого розви-

тку на основі виконання ними функцій постачальників ресурсів та покупців товарів і послуг [10, с. 90];

2) економічна поведінка населення – форма діяльності індивідів і окремих соціальних груп на фінансовому ринку, пов'язану з перерозподілом грошових ресурсів, зокрема з їх інвестуванням [8, с. 90];

3) економічна поведінка домогосподарств – сукупність механізмів взаємодії домогосподарств із рештою суб'єктів ринкової економіки щодо виробництва національного доходу для впливу на споживання, заощадження й інвестиції та чинників, що впливають на їхню діяльність [6].

Таким чином, можна стверджувати, що економічна поведінка домогосподарств – це сукупність дій, які ці суб'єкти господарювання здійснюють у сфері господарської діяльності, а саме процесів виробництва, розподілу, споживання та обміну, досягаючи поставлених економічних цілей та задовольняючи власні економічні потреби.

Зазначимо, що економічна поведінка домогосподарств є загалом об'єктивним явищем і притаманна сьогодні кожній людині, оскільки всі громадяни в сучасних реаліях беруть участь у розвитку національного господарства, або споживаючи товари та послуги, їх виробляючи, зберігаючи власні фінансові ресурси на рахунках банківських установ тощо.

Аналізуючи сутність економічної поведінки домогосподарства, можна виокремити такі особливості її формування і трансформації: складноструктуроване поняття, яке узагальнює наслідки зроблених економічних рішень; динамічно та перманентно змінюється під впливом екзогенних та, особливо, ендегенних чинників; піддається трансформації через використання методів та інструментів впливу на процес її формування; є об'єктивно притаманною всім

домогосподарствам, незважаючи на специфіку їхньої господарської діяльності; особливості самої моделі визначаються саме специфікою господарської діяльності конкретного економічного суб'єкта; спрямована на отримання максимальної економічної вигоди або здійснення усвідомлених нераціональних економічних рішень; пов'язаних з ефективним використанням обмежених матеріальних, фінансових і людських ресурсів; формується в межах економічної системи, в результаті взаємодії з іншими економічними суб'єктами; складно піддається емпіричному дослідженню, опису та обґрунтуванню [4; 10, с. 90; 7].

Висновки. У статті розглянуто теоретичні положення формування та трансформації економічної поведінки домогосподарств. Це реалізовано через конкретизацію сутності такої поведінки та уточнення її змістовних ознак. Детальний розгляд поведінки як міждисциплінарного поняття дозволив з'ясувати особливості формування поведінки домогосподарств у соціальних системах. Пізнання сутності економічної поведінки було реалізовано через вивчення вже наявних у науковій літературі підходів до трактування цієї дефініції. З'ясовано, що економічна поведінка з позиції наукового дослідження є складним об'єктом для вивчення, оскільки характеризується значною кількістю її моделей, які притаманні суб'єктам господарювання. У підсумку економічну поведінку домогосподарств запропоновано розглядати як сукупність дій, які ці суб'єкти господарювання здійснюють у сфері господарської діяльності, а саме процесів виробництва, розподілу, споживання та обміну, досягаючи поставлених економічних цілей та задовольняючи власні економічні потреби.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко О. В. «Економічна поведінка» як різновид соціальної поведінки в життєдіяльності суспільства. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління.* 2004. Вип. 2. С. 6–10. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3777/Bondarenko.pdf?sequence=1>
2. Верховод Л. І. Економічна поведінка в прифронтових зонах Донбасу за умов гібридної війни: методологія та методика дослідження. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи.* 2016. Вип. 37. С. 162–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2016_37_26
3. Гарасимів Т. З. Поняття «поведінка» та «діяльність» як основа філософії девіантної поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2015. № 824. С. 228–232. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2249/vnulpurn201582437.pdf>
4. Городняк І. В. Чинники формування споживчої поведінки домогосподарств. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. Вип. 13. С. 13–16. URL: <http://global-national.in.ua/issue-13-2016/21-vipusk-13-zhovten-2016-r/2370-gorodnyak-i-v-chinniki-formuvannya-spozhyvchoji-povedinki-domogospodarstv>
5. Губені Ю. Е. Підприємництво : навч. посіб. Львів : НВФ «Українські технології», 2012. 572 с.
6. Дорош В. Ю., Чепель К. С. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання. *Економічні науки: збірник наукових праць. Серія «Облік і фінанси».* Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2012. Вип. 9 (33). Ч. 1. С. 361–371.
7. Дубина М. В., Тарасенко А. В., Тарасенко О. О. Сутність та особливості формування поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг. *Проблеми економіки.* 2021. № 4 (50). С. 163–172. URL: <https://www.problecon.com/search/?qu=%D0%B4%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BD%D0%B0&x=14&y=8>
8. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2002. № 2. С. 165–175.

9. Капленко Г. В. Формування економічної поведінки підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / НАН України ; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2005. 20 с.
10. Катаранчук Г. Г. Поведінка домашніх господарств як суб'єктів ринкових відносин : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Київ, 2018. 276 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kataranchuk_Hanna/Povedinka_domashnikh_hospodarstv_iak_subiektiv_rynkovykh_vidnosyn.pdf
11. Козлова І. М. Інвестиційна поведінка домогосподарств в умовах невизначеності : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2021. 253 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/10569>
12. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин, 2012. № 2. С. 23–26.
13. Омелчук О. М. Поведінка людини: філософсько-правовий вимір : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2013. 37 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/136/1/omelchuk.pdf>
14. Шибасва Н. В. Особливості економічної поведінки суб'єктів господарювання в умовах ринкової трансформації економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 16 с.

References:

1. Bondarenko O. V. (2004) "Ekonomichna povedinka" yak riznovyd sotsialnoi povedinky v zhyttiediialnosti suspilstva ["Economic behavior" as a type of social behavior in the vital activities of society]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 11: Sotsiologhiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia – Scientific journal of the M. P. Drahomanov NPU. Series 11: Sociology. Social work. Social pedagogy. Management*, vol. 2, pp. 6–10. Available at: <http://surl.li/nnkce> (in Ukrainian)
2. Verkhovod L. I. (2016) Ekonomichna povedinka v pryfrontovykh zonakh Donbasu za umov hibrydnoi viiny: metodolohiia ta metodyka doslidzhennia [Economic behavior in the front-line zones of Donbas under conditions of hybrid war: methodology and research methods]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya. Series: Sociological studies of modern society: methodology, theory, methods*, vol. 37, pp. 162–166. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKHisD_2016_37_26 (in Ukrainian)
3. Harasymiv T. Z. (2015) Poniattia "povedinka" ta "diialnist" yak osnova filosofemy deviantnoi povedinky [Concepts of "behavior" and "activity" as the basis of the philosophy of deviant behavior]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya: Yurydychni nauky – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series*, no. 824, pp. 228–232. Available at: <http://surl.li/mtbmt> (in Ukrainian)
4. Horodniak I. V. (2016) Chynnyky formuvannia spozhyvchoi povedinky domohospodarstv [Factors of formation of consumer behavior of households]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, vol. 13, pp. 13–16. Available at: <http://surl.li/nkcv> (in Ukrainian)
5. Hubeni Yu. E. (2012) *Pidpriemnytstvo: navch. posib.* [Entrepreneurship: education. manual]. Lviv: NVF "Ukrainski tekhnolohii". (in Ukrainian)
6. Dorosh V. Yu., Chepel K. S. (2012) Finansova povedinka domohospodarstv v rynkovykh umovakh hospodariuvannia [Financial behavior of households in market conditions of management]. *Ekonomichni nauky: zbirnyk naukovykh prats. Seriya "Oblik i finansy" – Economic sciences: a collection of scientific works. "Accounting and Finance" series*, vol. 9 (33), no. 1, pp. 361–371. (in Ukrainian)
7. Dubyna M. V., Tarasenko A. V., Tarasenko O. O. (2021) Sutnist ta osoblyvosti formuvannia povedinky domohospodarstv na rynku finansovykh posluh [The essence and peculiarities of the formation of the behavior of households in the market of financial services]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, no. 4(50), pp. 163–172. Available at: <http://surl.li/nknda> (in Ukrainian)
8. Yefremenko T. (2002) Finansova povedinka naseleennia Ukrainy [Financial behavior of the population of Ukraine]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, no. 2, pp. 165–175. (in Ukrainian)
9. Kaplenko H. V. (2005) *Formuvannia ekonomichnoi povedinky pidpriemstv* [Formation of economic behavior of enterprises] (PhD Thesis), Lviv. (in Ukrainian)
10. Kataranchuk H. H. (2018) *Povedinka domashnikh gospodarstv yak subiektiv rynkovykh vidnosyn* [Behavior of households as subjects of market relations] (PhD Thesis), Kyiv. Available at: <http://surl.li/nkndj> (in Ukrainian)
11. Kozlova I. M. (2021) *Investytsiina povedinka domohospodarstv v umovakh nevyznachenosti* [Investment behavior of households in conditions of uncertainty] (PhD Thesis), Kharkiv. Available at: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/10569> (in Ukrainian)
12. Liakishcheva A. V. (2012) Sotsialna povedinka: sutnist, typolohichni ta vydovi oznaky [Social behavior: essence, typological and species characteristics]. *Naukovi zapysky. Seriya "Psykhologo-pedahohichni nauky" – Proceedings. Series "Psychological and pedagogical sciences"*, no. 2, pp. 23–26. (in Ukrainian)
13. Omelchuk O. M. (2013) *Povedinka liudyny: filosofsko-pravovyi vymir* [Human behavior: philosophical and legal dimension] (Doctor Thesis), Lviv. Available at: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/136/1/omelchuk.pdf> (in Ukrainian)
14. Shybaieva N. V. (2002) *Osoblyvosti ekonomichnoi povedinky subiektiv hospodariuvannia v umovakh rynkovoi transformatsii ekonomiky* [Peculiarities of the economic behavior of economic entities in the conditions of market transformation of the economy] (PhD Thesis), Kharkiv. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 24.11.2023